

УДК: 631: 526. 32: 633. 203: 631. 331-339

**СОРТОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РИНКУ УКРАЇНИ КОРМОВИМИ
КУЛЬТУРАМИ ТА ВИПРОБУВАННЯ НОВИХ СОРТІВ НА ВОС**

***О. І. Безручко**, кандидат сільськогосподарських наук
Український інститут експертизи сортів рослин*

Вступ. Кормові культури поділяються на такі групи: *однорічні та багаторічні трави, кормові коренеплоди, бульбоплоди та баитанні культури*. Загальна посівна площа кормових культур в Україні на польових землях становить близько 9 млн. га [1].

Кормові трави - велика група однорічних і багаторічних видів кормових культур, яка об'єднує *бобові* та *злакові трави*. Їх широко використовують для згодовування у свіжому виді, заготівлі сіна, сінажу, силосу, штучно зневоднених кормів, створення культурних пасовищ і сіножатей. У структурі посівної площі вони займають 50- 60 %.

Введення в сівозміну багато- й однорічних трав та коренеплодів дало , змогу інтенсифікувати сільськогосподарське виробництво, а сівозміни з зернового трипілля перетворити на 5-7пільну плодозміну.

Аналіз досліджень реєстрації сортів кормових, культур. Переважна кількість багаторічних трав належить до родини бобових і злакових. З бобових багаторічних трав у польовому кормовиробництві найбільш поширені та представлені у Державному реєстрі кількістю сортів *конюшина червона або лучна* (26), *конюшина біла* (7), *люцерна посівна* (25), *еспарцет* (9), *лядвенець рогатий* (7), *козлятник східний* (3 сорти); зі злакових - *тимофійвка лучна* (10 сортів), *вівсяниця (костриця) лучна* (10), *стоколос (кострець) безостий* (12), *житняк* (1), *райграс високий* (3), *грястиц збірна* (9 сортів) та ін.

З бобових однорічних трав найпоширеніші *вика яра* (21 сорт) й *озима* (14), *кормові люпини (білий, жовтий і вузьколистий)* - відповідно 12, 9 і 1 сорт), *горох польовий або пелюшка* (2), *буркуні однорічні та дворічні* (5), *середела* (1 сорт) та *чина*. Набувають поширення *однорічні конюшини - персидська, олександрійська* (1 сорт), *інкарнатна та підземна* [1,2].

З однорічних злакових трав набули поширення *могар, райграс однорічний, суданська трава, сорго*. Впроваджуються також кормові однорічні культури з родин Капустяних - *ріпак озимий (рапс), ріпак ярий, редька олійна, перко* (гібрид озимої свиріпи та китайської капусти) та *Водолистих - фацелія*.

Останнім часом у практиці сільськогосподарського виробництва з'явилися, так звані, нетрадиційні кормові культури які ростуть на одному місці від 3-5 до 7-8 і, навіть, до 12-14 років, завдяки чому значно зменшуються витрати на їх вирощування. Крім того, вони характеризуються інтенсивним нагромадженням вегетативної маси, що сприяє пригніченню та знищенню бур'янів без застосування гербіцидів. У багатьох із них подовжений вегетаційний період, висока стійкість проти шкочинних організмів, високий коефіцієнт розмноження, а деякі з них ще є й хорошими медоносами.

Серед багаторічних нетрадиційних культур набувають поширення такі трави: *сильфій пронизанolistий, топінамбур* і

топісоиягиник, кораловий корінь, ехінацея пурпурова (род. Айстрових); *кропива, коноплевидна* (род. Кропивних); *щавель кормовий, гірчак Вейріха* (род. Гречкових) ; *козлятник східний або гелена східна фод. Бобових,)/ Борцівник Сосновського* (род. Селерових); *живокіст шорсткий* (род. Шорстколистих); *катран серцелистий* (род. Капустяних) [3]. Але, на жаль, більше половини перерахованих видів нетрадиційних кормових культур, не представлені у Державному реєстрі.

До Переліку родів і видів рослин, сорти яких підлягають обов'язковій експертизі з визначення критеріїв охороноздатності в закладах експертизи державної системи з охорони прав на сорти рослин занесено 99 родів і видів рослин, з яких 60 - віднесені до групи „Сільськогосподарські кормові”.

В Державному реєстрі сортів рослин, придатних для поширення в Україні, у 2006 році в групі „Сільськогосподарські кормові” представляють 78 видів сільськогосподарських культур, з них: малорічних - 31 вид (однорічних - 29, в тому числі однорічних: злакових - 7, бобових - 11 та представників інших родин - 9; дворічних - 2) та багаторічних - 47 видів, з них: злакових - 27, бобових - 13 і представників інших родин - 7 [4].

Переважає більшість (60 видів) відноситься до груп однорічних та багаторічних злакових та бобових трав. Зокрема, злакові трави складають 36 видів (9 видів однорічні та 27 - багаторічні), а бобові - 24 види (малорічних - 11, багаторічних - 13). Решта 18 видів представлені іншими родинами (рис. 1).

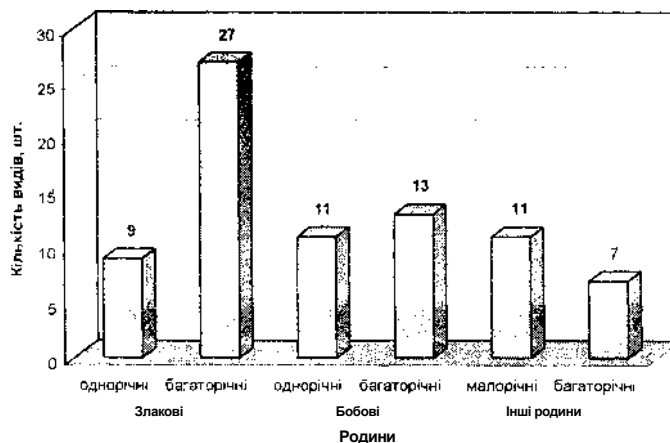

Рис. 1 Розподіл сільськогосподарських кормових культур, придатних для поширення в Україні у 2006 році, за родинами

Зокрема, малорічні види інших родин представлені в Державному реєстрі такою кількістю сортів: щирія - 19 сортів (род. *Щиріцеві*); віничя справжнє - 1 сорт (род. *Лободові*); мальва кучерява - 3 сорти, мальва Пулхела - 2 сорти, мальва мелюка - 1 сорт, мальва гібридна - 1 сорт (род. *Мальвові*); тіфон - 1 сорт, свербіга східна - 2 сорти (род. *Капустяні*); гарбуз кормовий - 4 сорти (род. *Гарбузові*).

Багаторічні види інших родин представлені в Державному реєстрі такими сортами: топінамбур - 4 сорти, сільфій принізанолистий - 2 сорти (род. *Айстрові*); лаватера - 1 сорт, сіда багаторічна - 1 сорт (род. *Мальвові*); щавель - 1 сорт, щавнат - 2 сорти (род. *Гречкові*).

В Державному реєстрі всього зареєстровано 443 сорти, з них 174 сорти (39,2 %) відносяться до малорічних видів (однорічні та дворічні), в тому числі злакових - 52 сорти, бобових - 86, а представників інших родів - 36 сортів. До багаторічних видів відносяться 269 сортів (60,8 %), а саме: злакових - 165, бобових - 92 та 12 сортів - представники інших родів.

По кількості зареєстрованих сортів багаторічні злакові та бобові трави займають провідне місце - 58,1 % (165 сортів злакових і 92 бобових, що відповідно становить 37,3 % і 20,8 %). На другому місці знаходяться однорічні злакові та бобові трави - 31,1 % (52 сорти злакових і 86 сортів бобових, що відповідно становить 11,7 % і 19,4 %). Решта 48 сортів (однорічних - 36, багаторічних - 12), що складає 10,8 %, належать до різних родин дводольних рослин (рис. 2).

Що стосується розподілу сортів кормових культур, зареєстрованих в Державному реєстрі за роками їх реєстрації, то найбільше сортів було зареєстровано за 2001-2005 рр. - 152 сорти. У 2006 році до Державного реєстру було занесено 37 сортів, що становить 8,3 % (рис. 3).

Від загальної кількості занесених до Державного реєстру сортів 277 (62,5 %) відносяться до 17 видів, які мають по 10 і більше зареєстрованих сортів, а саме: *однорічні злакові* - 20 сортів (2 види: сорго віничне та сорго цукрове - по 10 сортів), *багаторічні злакові* - 120 сортів 7-ми видів (пажитниця багаторічна - 32 сорти, з них 20 - іноземного походження; костриця червона - відповідно 25 і 15; тонконіг лучний - відповідно 16 і 13; костриця очеретяна - відповідно 13 і 6; костриця лучна - відповідно 12 і 3; стоколос безостий - 12; тимофіївка лучна - 10); *однорічні бобові* - 67 сортів 5-ти видів (вика яра - 21 сорт; вика озима - 14 сортів; люпин білий - 12 сортів; горох кормовий - 10 сортів; боби кормові - 10 сортів, з них

3 - іноземного походження); багаторічні бобові - 51 сорт 2-х видів (конюшина лучна - 26 сортів, люцерна посівна - 25 сортів) та однорічні інших родин (щириця - 19 сортів).

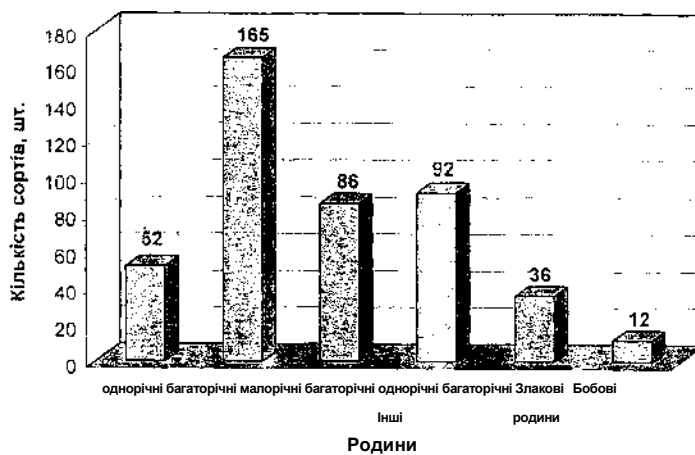

Рис. 2. Розподіл сільськогосподарських кормових культур, придатних для поширення в Україні у 2006 році, за кількістю сортів

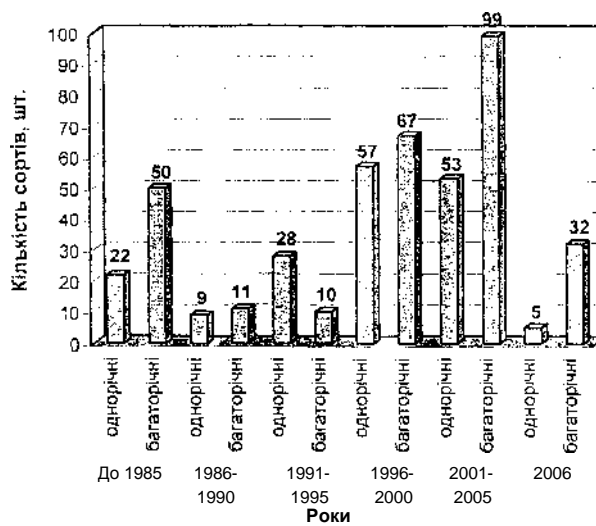

Рис. 3. Динаміка реєстрації сортів сільськогосподарських кормових культур, придатних для поширення в Україні у 2006 році, за роками

Розподіл сортів кормових видів, зареєстрованих в Державному реєстрі у 2006 році, за приналежністю до країн-заявників наступний: 79,0% сортів вітчизняної селекції, решта 21,0 % - сорти іноземної селекції, що відповідно становить 350 і 93 сорти. Всі зареєстровані іноземні сорти відносяться до родин Бобові та Злакові, більша частина яких - це багаторічні злакові трави. Перший сорт іноземного походження був зареєстрований у 1986 році. Найбільше іноземних сортів (34 сорти) було зареєстровано у 2001 році. У 2006 році до Державного реєстру було занесено 26 сортів іноземного походження, які за господарською придатністю відносяться до категорії „газонні трави” (табл. 1).

Таблиця 1
Реєстрація сортів іноземної селекції по роках

Роки	Однорічні види		Багаторічні види		Всього
	Злакові	бобові	злакові	бобові	
1986	-	-	-	1	1
1988	-	1	-	-	1
1990	-	-	-	1	1
1997	1	-	-	-	1
1999	-	-	1	1	2
2000	-	-	15	3	18
2001	-	-	33	1	34
2002	-	3	3	1	7
2003	-	1	-	-	1
2004	-	-	-	1	1
2006	-	-	25*	1*	26
Всього	1	5	77	10	93

* - газонні трави.

В Україні сортові ресурси кормових культур формують відповідно до Методик проведення експертизи на відрізняльність, однорідність та стабільність (ВОС), які передбачають визначення ідентифікаційних ознак (якісні, кількісні та псевдоякісні) протягом вегетаційного періоду та у визначені стадії росту рослин.

Український інститут експертизи сортів рослин випробування на ВООтест кормових культур проводить третій рік, починаючи з 2004 року. У 2005 році експертизу проходили 15 видів кормових трав, з яких 6 видів однорічних (3 злакові та 3 бобові) та 8 видів багаторічних трав (5 злакових, 3 бобових) і 1 вид з род. Гречкових.

За результатами трирічних випробувань та за даними заявника до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в

Україні станом на 07. 02. 2006 року було занесено 37 сортів, в тому числі за даними заявника - 26 сортів для озеленення (газонні трави).

Перспективи досліджень по сортовипробуванню кормових культур. Випробуванню на ВОС-тест у 2006 році підлягали 52 вітчизняні сорти з групи „Сільськогосподарські кормові” 27»ти видів, а саме: 8 сортів однорічних злакових - 15,4 % (сорго- суданські гібриди, суданська трава, сорго цукрове); 12 сортів однорічних бобових трав -23,1 % (горох польовий, вика яра, боби кормові, люпин жовтий, люпин білий, люпин вузьколистий); 19 сортів багаторічних злакових -36,5 % (стоколос безостий, тимофіївка лучна, грястиця збірна, костриця лучна, житняк гребінчастий, костриця червона, пажитниця багаторічна, пажитниця багатоквіткова, костриця овеча, пирій видовжений); 9 сортів багаторічних бобових трав - 17,3 % (конюшина лучна, конюшина повзуча, еспарцет, люцерна мінлива, люцерна посівна) та 4 сорти ~ за даними заявника - 7,7 % (сорго віничне, гарбуз великоплідний, люцерна серповидна).

За роками випробувань сортів на ВОС-тест розподіл наступний: 39 сортів проходять експертизу 1-й рік, 9 - 2-й і 4 сорти - 3-й рік.

Що стосується мети випробувань сортів, то розклад їх, враховуючи те, що один і той самий сорт може бути поданий або на придатність до поширення, або на правову охорону, або відразу і на те , і друге - наступний:

- 15 сортів (28,8 %) подані на придатність для поширення (РС - державна реєстрація сорту), з яких: 4 сорти однорічних злакових трав, 2 сорти однорічних бобових та інших дводольних, 5 сортів багаторічних злакових і 4 сорти багаторічних бобових;

- 3 сорти (5,8 %) подані з метою одержання патенту (ПС - державна реєстрація прав на сорти), з них: 2 сорти багаторічних злакових трав та 1 сорт однорічних бобових трав;

- 34 сорти (65,4 %) подані і на придатність до поширення (РС), і на одержання патенту (ПС), зокрема: 2 сорти однорічних злакових трав, 14 сортів однорічних бобових та інших дводольних, 14 сортів багаторічних злакових і 4 сорти багаторічних бобових трав.

Забезпеченість випробувань сортів рослин, придатних для поширення в Україні, Методиками на ВОС-тест для кормових культур, що підлягають обов'язковому випробуванню з метою визначення відповідності сорту критеріям охороноздатності в державних закладах експертизи, становить 70 % (42 види з 60-ти).

Слід зазначити, що в експертів державних сортодослідних станцій (ДСДС) часто виникають труднощі при морфологічному

опису ідентифікаційних ознак, а саме: на яких типах ділянок робити спостереження (А, А1, Б, Б1, В, Р, С); за яким типом прояву ознак робити морфологічний опис (якісна - QL , кількісна -QN, псевдо- мкісна - PQ); час проведення спостережень (фенологічні стадії росту рослин, десятиковий код для визначення стадій розвитку рослин) та шлях здійснення експертизи - візуальна оцінка, вимірювання чи підрахунки (разове вимірювання рослин або їх частин рослин - MG; вимірювання окремих, попередньо промаркованих, рослин або -частин рослин - MS, візуальна разова оцінка рослин - VG; візуальна оцінка окремих, попередньо промаркованих, рослин або частин рослин-VS).

Узагальнення результатів досліджень та рекомендації

1. Державна реєстрація сортів рослин, придатних для поширення в Україні, та їх правова охорона, в тому числі й сільськогосподарських кормових культур - основа формування національних сортових ресурсів ринку України.

2. До Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, станом на 07. 02. 2006 року занесено 443 сорти кормових культур. Питома вага вітчизняних сортів сільськогосподарських кормових культур, занесених до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, складає 79,0 %, в тому числі однорічних - 37,9 %, багаторічних - 41,1 %, що відповідно становить 350,168 і 182 сорти.

3. Для подальшої роботи по випробуванню сортів рослин, придатних для поширення в Україні, треба зробити ревізію існуючих Методик і розробити та впровадити нові Методики на ВОС-тест для тих родів і видів, які занесені до Переліку родів і видів рослин, сорти яких підлягають обов'язковій експертизі з визначення критеріїв охороноздатності в закладах експертизи державної системи з охорони прав на сорти рослин і не мають Методик.

Використана література:

1. О. І. Зінченко, В. Н. Салатенко, М. А. Білоножко. Кормові культури // Рослинництво. - К. : „Аграрна освіта”.- 2003. - С. 477- 535. ’

2. Д. М. Алімов, М. А. Білоножко, М. А. Бобро та інші. Рослинництво. Лабораторно практичні заняття. - К.: „Урожай”. - 2001. - С. 247-294.

3. П.Л. Сарнацький, Ю.В. Видрін, І.П. Чумаченко. Нетрадиційні кормові культури. - К.: „Урожай”. - 1991. - 140 с.

- Сільськогосподарські: кормові і / Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні у 2006 році (витяг). - К. - Державна служба з охорони прав на сорти рослин. - С. 68-87.

УДК: 631: 526. 32: 633. 203: 631. 331-339.

Безручко О. І. Сортове забезпечення кормовими культурами ринку України та випробування нових сортів рослин на ВОС // Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. - К., -2007. - № 5. -С. 50- 58.

У статті проаналізовано сортове забезпечення ринку України кормовими культурами та випробування нових сортів рослин на ВОС-тесту 2006 році на придатність їх для поширення.

Ключові слова: ВОС-тест, сорт, сортове забезпечення, культури - сільськогосподарські кормові, однорічні, малорічні, багаторічні, злакові, бобові, нетрадиційні; типи ознак, методи опису рослин, стадія росту рослин, типи ділянок.

УДК: 631: 526. 32: 633. 203: 631. 331-339

Безручко О. И. Сортовое обеспечение кормовыми культурами рынка Украины и исследование новых сортов на DUS. Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. - К., -2007. - № 5. -С. 50- 58.

В статье проанализировано сортовое обеспечение рынка Украины кормовыми культурами и исследование новых сортов кормовых растений на DUS-тест в 2006 году.

УДК: 631: 526. 32: 633. 203: 631. 331-339

Bezruchko O. Varietal Supply with Fodder Crops of Ukrainian Market and DUS-testing of New Varieties, // Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. ~ К., -2007. - № 5. - С. 50 - 58.

Varietal supply with fodder crops of Ukraine's market and DUS-test of new varieties of plants in 2006 on their suitability for dissemination were analyzed in the article.